

**KORRUPSIYA-TARAQQIYOT KUSHANDASI**

Eryigitov Ulug'bek Yigitaliyevich

Ilmiy rahbar, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali korrupsiyaga qarshi kurashish  
"Kompleans-nazorat" tizimini boshqarish bo'limi boshlig'i.

Rashidov Shamsiddin Sharofovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali davolash ishi fakulteti talabasi, Korrupsiyaga  
qarshi kurashish "Kompleans-nazorat" tizimini boshqarish bo'limi a'zosi.

**Annotatsiya**

Korrupsiya avvalambor iqtisodiyotning xavf-xatari manbai bo'lib, eng yomoni mamalakatda pul oqimini izdan chiqaradi. Korrupsiya yo'li bilan topilgan mablag' ochiqcha ishlatil olmaydi. Korrupsiyaning asosiy sabablari va xarajatlari qanday? Ushbu maqola ushbu savollarni ko'rib chiqadi va rivojlanayotgan va o'tish davridagi iqtisodiyotlarda korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirishning aniq usullarini taklif qiladi. Darhaqiqat, ko'p hollarda iqtisodiy liberalizm boshqa halokatli korrupsiya bilan bir qatorda iqtisodiy jinoyatlar uchun asos bo'lib qoldi. Samaradorlik to'g'risidagi argument tarafdorlari e'tibordan chetda qoldiradigan narsa shundaki, davlat boshqaruvining samarasizligi va ortiqcha tartib-qoidalar tasodifan emas, balki dizayn bilan mavjud va bu ortiqcha protseduralar shunchaki qog'ozdan o'chirilgani emas. Shuningdek, bugungi haqiqat shundan iboratki, markaziy ma'muriyat tomonidan amalga oshirilayotgan ma'muriy islohotlar biroz yordam berishi mumkin, ammo ishni sezilarli darajada yaxshilamaydi. Korrupsiyani oldini olish uchun samarali bir qancha yechim va yo'llari mavjud. Maqolamizda ushbu muammolar va ularga yechim izlash haqida yoritib boramiz.

**Kalit so'z:** Korrupsiya, talonchilik, korrupsiyaga qarshi kurash, tendentsiya, huquqiy majburiyat, iqtisodiy liberalizm, davlat, iqtisodiy, pora, hokimiyat, amaldor, manfaat.

**Mavzuning dolzarbligi:**

Butun dunyo bo'ylab korrupsiya muammolari o'rtasidagi sifat farqlarini ochish deyarli ma'nosizdir. Oxir oqibat, bu barcha korrupsiyalarning natijasi davlat hokimiyatini shaxsiy manfaatlar uchun suiiste'mol qilishdir. Uni tasniflash uchun mayda korrupsiya, yirik korrupsiya va talonchilikka bo'linishi mumkin. Kichik korrupsiya deganda korrupsiya sodir bo'lgan muassasa yoki tizimdagi pastroq mansabdor shaxsning nisbatan kichik miqdoridagi pul yoki poraxorlik tushuniladi. Katta miqyosdagi korrupsiya asosan biznesmenlar va yuqori martabali davlat amaldorlarini qamrab oladi. Katta miqyosdagi korrupsiyaga misol sifatida davlat shartnomalari uchun mas'ul shaxslarni pora berishidir. Korrupsiyaning uchinchi turi tovlamachilikdir. Yaqinda ba'zi siyosiy tanqidchilar tomonidan tovlamachilik "katta miqyosdagi iqtisodiy jinoyat" sifatida ta'riflangan. Tovlamachilikni olish kichik yoki yirik korrupsiyadan biroz farq qiladigan tushunchadir. Afsuski, bu jinoyat davlat tomonidan tartibga solish zaif rivojlanayotgan mamlakatlarda ko'proq uchraydi. Bugungi kunda korrupsiya muammosining dolzarbligi sabab mamalakatimizda qolaversa butun dunyoda korrupsiyaga qarshi kurashish

davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Korruptsiya bilan hech qachon maqsadimizga erisha olmasligimizni anglash bugungi kunimizning dolzarb muammolaridan biri hisblanadi.

### **Tadqiqotlardan maqsad:**

Tadqiqotlardan maqsadimiz, taraqqiyot kushandasi bo'lmish korruptsiyaning bir qancha turlarini ko'rib chiqish ularni kelib chiqish sabablari, holatlarni oldini olish va aholi orasida korruptsiyaga qarshi kurashish chora tadbirlari haqida tushunchalar berish, aholining bu masalada savodxonligini oshirishdan iboratdir.

### **Material va tekshiruv usullari:**

Korruptsiya nima? Korruptsiya (lot. Corruptere-buzmoq) odatda mansabdor shaxs tomonidan unga yuklatilgan vazifa va mansab vakolatlari va huquqlardan o'zining shaxsiy manfaatlarini ko'zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishdir. Rivojlanayotgan mamlakatlarda korruptsiya to'g'risidagi da'volar tez-tez eshitaladi: poraxo'rlik va korruptsiya ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin; korruptsiya hamma joyda keng tarqalgan; korruptsiyaga qarshi kurashish xarajatlari juda yuqori; va mavjud bo'lgan oz sonli resurslarni, masalan, yuqori darajadagi hukumat nazorati organlariga majburlash choralari sarflash kerak. Lekin, aslida, korruptsiyaning iqtisodiy xarajatlari juda katta ekanligi haqidagi dalillar ortib bormoqda; korruptsiya darajasi rivojlanayotgan mamlakatlar orasida keng farq qiladi; korruptsiyani nazorat qilish mumkin; va korruptsiyaga qarshi kurash strategiyalarida uning asosiy sabablariga, ya'ni rag'batlantirish, oldini olish, muayyan iqtisodiy va institutsional islohotlar roliga ko'proq e'tibor qaratish lozim. Korruptsiyaning umumiy ta'rifi – bu shaxsiy manfaat uchun davlat lavozimidan foydalanish. Bu kamida ikki tomon ishtirok etishi shart bo'lgan pora va tovlamachilikni o'z ichiga oladi va ommaviy huquqbuzarliklarning boshqa turlari mansabdor shaxs yolg'iz o'zi, shu jumladan firibgarlikni amalga oshirishi mumkin va o'zlashtirish. Jamoat mulkini o'zlashtirish shaxsiy foydalanish va o'zlashtirish uchun aktivlar siyosatchilar va yuqori martabali amaldorlarning davlat mablag'lari ("buyuk" bilan bog'liq) turli mamlakatlardagi korruptsiya, ba'zilar kriptokratiyalar tomonidan qurshab olingan) shunday bor mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga aniq va bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi, ularning xarajatlari murakkab munozarani talab qiladi. Davlat mansabdor shaxslarining poraxo'rlik tahlili xususiy shaxslar tomonidan - va, xususan, uning xususiy sektor rivojlanishiga ta'siri - bu, ammo, murakkabroq. Korruptsiya orqali nima ishlarni bajarish mumkin. Quyida shu haqida to'xtalib o'tamiz:

- Hukumat shartnomalari: Pora berish xususiy shaxslarning tanloviga ta'sir qilishi mumkin davlat tovarlari va xizmatlarini yetkazib berish va ushbu ta'minot shartnomalarining aniq shartlari. Bu qayta shartnoma tuzish shartlariga ham ta'sir qilishi mumkin loyihani amalga oshirish jarayonida.
- Hukumat imtiyozlari: pora pul nafaqalarini taqsimlashga ta'sir qilishi mumkin (solliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash, subsidiyalar, pensiyalar yoki ishsizlik sug'urtasi) yoki nafaqalar (imtiyozli maktablarga kirish, tibbiy yordam, uy-joy va ko'chmas mulk yoki mulk xususiylashtirilayotgan korxonalaridagi ulushlar).
- Davlat daromadlari: Poralar davlat tomonidan xususiy shaxslardan olinadigan solliqlar yoki boshqa to'lovlar miqdorini kamaytirish uchun ishlatilishi mumkin.

• Vaqtni tejash va tartibga solishdan qochish: Pora hukumatning qonuniy faoliyatni amalga oshirish uchun ruxsat berishini tezlashtirishi mumkin.

• Huquqiy va tartibga solish jarayonining natijalariga ta'sir qilish: Pora hukumatni noqonuniy faoliyatni (masalan, giyohvand moddalar savdosi yoki ifloslanish) to'xtatmaslikka yoki sudda bir tomonni boshqasiga asossiz ravishda afzal ko'rishga undash orqali huquqiy va tartibga solish jarayoni natijalarini o'zgartirishi mumkin. ishlar yoki boshqa sud jarayonlari.

Korrupsiyaning tarqalishi turli jamiyatlarda juda xilma-xil bo'lib, kamdan-kam tarqalgandan tizimligacha. Agar u kamdan-kam bo'lsa, uni aniqlash, jazolash va izolyatsiya qilish nisbatan oson bo'lishi mumkin. Tizimli holga kelgandan so'ng, aniqlash va jazolash ehtimoli kamayadi va korrupsiyaning yanada kuchayishi uchun rag'batlar yaratiladi. Korrupsiyaviy xatti-harakatlar bilan shug'ullanishning dastlab o'sib borayotgan, keyin esa pasayib borayotgan xarajati ko'plab muvozanatlarga olib kelishi mumkin: biri korrupsiyadan nisbatan xoli bo'lgan jamiyatda, ikkinchisi korrupsiya keng tarqalgan jamiyatda. Ikkinchisidan birinchisiga o'tish korrupsiyani nazorat qilishdan ko'ra qiyinroq bo'lishi mumkin, agar u keng tarqalgan bo'lsa-da, lekin hali tizimli emas. Tizimli korrupsiya mavjud bo'lgan joyda institutlar, qoidalar va xulq-atvor normalari allaqachon buzuvchi uslubga moslashtirilgan bo'lib, byurokratlar va boshqa agentlar ko'pincha siyosiy maydonda o'z direktorlarining yirtqich namunalariga ergashadilar yoki hatto ulardan ko'rsatmalar oladilar.

Korrupsiyaning murakkabligi rivojlanayotgan va o'tish davridagi mamlakatlarda xalqining boshqa yerdagi odamlardan farqli bo'lgani uchun emas, balki uning uchun sharoitlar yetarli bo'lgani uchun ham korrupsiya keng tarqalgan. Daromad olishga bo'lgan motivatsiya nihoyatda kuchli bo'lib, uni qashshoqlik va davlat xizmatchilarining ish haqining pastligi va kamayishi bilan kuchaytiradi. Bundan tashqari, rivojlanayotgan mamlakatlarda barcha turdagi xavflar (kasallik, baxtsiz hodisalar va ishsizlik) yuqori va odamlar odatda boy mamlakatlarda mavjud bo'lgan ko'plab xavflarni tarqatish mexanizmlariga (shu jumladan sug'urta va yaxshi rivojlangan mehnat bozori) ega emaslar. Nafaqat motivatsiya kuchli, balki korrupsiya bilan shug'ullanish imkoniyatlari juda ko'p. Yuqori tartibga solinadigan iqtisodiyotlarda monopoliya ijarasi juda katta bo'lishi mumkin va yuqorida aytib o'tilganidek, korrupsiya ko'proq tartibga solish talabini keltirib chiqaradi. Bundan tashqari, o'tish davridagi iqtisodiyotlarda, avvalroq davlat mulki bo'lgan, asosan tartib olinadigan mulk miqdori tufayli iqtisodiy renta ayniqsa katta. Rivojlanayotgan va o'tish davridagi mamlakatlarda ham ko'plab davlat amaldorlarining ixtiyori keng bo'lib, bu tizimli zaiflik noto'g'ri aniqlangan, doimiy o'zgarib turadigan va yomon tarqatilmagan qoidalar va qoidalar tufayli kuchayadi.

Yuqorda qayd etilgan korrupsiya holatlarini oldini olish uchun bir qancha chora tadbirlar ishlab chiqilgan. Shulardan eng muhimlarini quyida sanab o'tamiz:

- Davlat ishchi hodimlarini moddiy rag'batlantirish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash;
- Davlat idoralarining jamoatchilik oldida hisobdorligini oshirish;
- Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, davlat organlari va mansabdor shaxslarning faoliyatini samaradorligini baholash;
- Ortiqcha byurokratiya va sansalorliklarni bartaraf etish;
- Davlat xizmatlarida inson omilini kamaytirish;
- Qonun ustuvorligi va jazo muqarrarligini ta'minlash;

- Aholining huquqiy madaniyatini oshirish, jamiyatda korrupsiyaga qarshi munosabatlarni shakllantirish.

**Xulosa:**

Xulosa qilib aytganda nihoyat - va, ehtimol, korrupsiya bo'yicha tadqiqot va unga qarshi chora-tadbirlarning keyingi bosqichi uchun fundamental ahamiyatga ega - amaliyotchilar eng tez va to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ma'lumot to'plash va tarqatish usullarini izlashlari kerak. Siyosatchilar va davlat amaldorlarini himoya qiluvchi tushuncha o'ldiruvchi qonunlarning kiritilishi ham, davom etishi ham fuqarolarning so'z va axborot erkinligini himoya qilishga qarshi bo'lishi kerak. Darhaqiqat, korrupsiyaga oid ma'lumotlarni to'plash va tarqatish qanchalik qiyin va nomukammal bo'lsa ham, bu faoliyatning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Maxfiylik elita va siyosatchilarga ko'plab mamlakatlarda korrupsion amaliyotlarni yashirishga yordam berdi. Ma'lumotlarni sinchkovlik bilan tahlil qilish, taqdim etish va tarqatish umumiy xabardorlikni oshirish, islohotlar uchun jadallik yaratish va korrupsiyaga qarshi kurashda nima yordam berishi va nima ish bermasligi haqidagi cheklangan tushunchamizni yanada oshirishda juda samarali bo'lishi mumkin.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. E.E.Rumyanseva "Korrupsiya. Odamlarga, erkinlik va demokratiyaga qarshi urush (hayotimiz haqida kitob) 2017.
2. Riy Ermakov "Davlat hokimiyati organlarining korrupsiyasi" 2017.
3. Kampos E., Pradhan S. "Ko'p qirrali korrupsiya. Iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvi darajasidagi zaif tomonlarni aniqlash" 2014.
4. <https://anticorruption.uz/en/item/what-is-corruption>.